

Aslı Şat Sezgin

İşlenmemiş Gıda **Meyve ve Sebze**

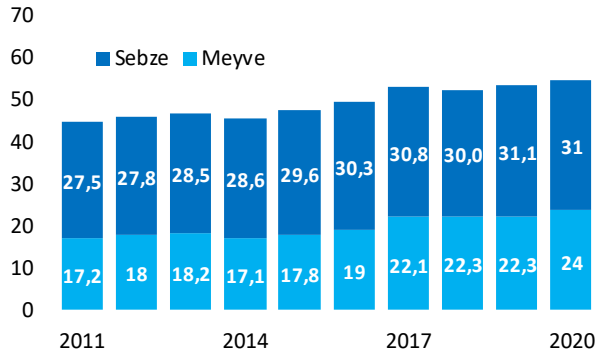
İktisadi Araştırmalar Bölümü
Bilgi Notları

Mart 2021

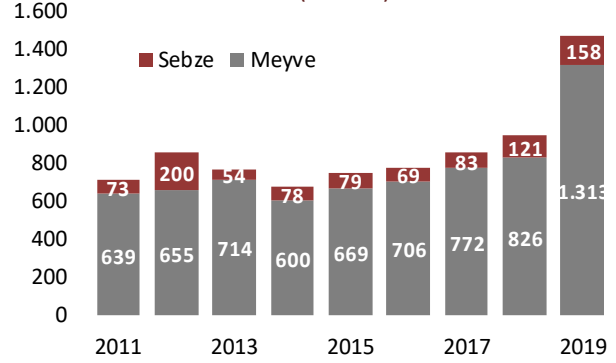
İşlenmemiş gıdalar; taze meyve ve sebzeler, tahıllar ve yağlı tohumlardan oluşan bitkisel ürünler ile çiğ süt ve yumurta gibi işlem görmemiş hayvansal ürünlerden oluşmaktadır. Sektörde yaşanan gelişmeler son yıllarda tüketici enflasyonu üzerindeki yansımaları ve tarımda yaşanan yapısal sorunları işaret etmesi bakımından öne çıkmaktadır. Bu çalışmada, bitkisel üretimden %60 ve işlenmemiş gıdalardan yaklaşık %40 pay alan ve bu yönüyle sektörde belirleyici bir rol oynayan meyve sebze alt sektörü incelenmiştir¹.

2011-2020 döneminde 198 milyon tonu meyve, 295 milyon tonu sebze olmak üzere toplam 493 milyon ton meyve ve sebze üretimi yapılmıştır. Bu dönemde üretimde yıllık ortalama artış hızı meyveler için %4, sebzeler için %1 olmuştur. 2020'de ise yurt içinde 24 milyon tonu meyve ve 31 milyon tonu sebze olmak üzere toplam 55 milyon tonluk üretim gerçekleşmiştir. 2020 yılında meyve üretimi yıllık bazda %6 artarken, sebze üretimi yatay seyretmiştir. Salgın koşullarının yanı sıra yurt genelinde etkili olan kuraklık üretimi olumsuz etkilemiştir. Bununla birlikte, üretimde yıllar içinde gözlenen dalgalı seyir dikkate alındığında, 2020 yılında önceki yıllara kıyasla önemli bir sapma olmadığı gözlenmektedir.

Meyve ve Sebze Üretimi
(milyon ton)

Meyve ve Sebze İthalatı
(bin ton)

Meyve ve sebze üretiminde dünyada ilk 5 ülke arasında yer alan Türkiye'de yeterlilik oranı %100'ün üzerindedir. Buna karşılık giderek artan oranlarda meyve ve sebze ithalatı yapılmaktadır. Bu durum, ithalatın ağırlıklı olarak iç pazarda gıda fiyatlarını dengelemek amacıyla kullanılan bir yöntem olmasından kaynaklanmaktadır. 2019 yılında toplam meyve ve sebze ithalatı yıllık bazda %55 artarak 1,4 milyon tona ulaşmıştır. Bu dönemde birçok ürün grubunda ithalatın tarihsel ortalamalarının çok üzerinde gerçekleştiği dikkat çekmiştir. 2020'de de gümrük vergisi oranlarının düşürülmesi ithalatı desteklemeye devam etmiştir.

Sektör genelinde ithalatın iç tüketimdeki payı çok düşük olmakla birlikte, alt gruplar ve ürünler bazında önemli ayrımlar söz konusudur. Örneğin, 2019'da meyve tüketiminin %10'u ithalatla karşılanırken, bu oran sebzeler için %1'in altındadır. Meyveler kendi içinde değerlendirildiğinde, ithal ürün oranı badem, ceviz, fındık gibi ürünlerin içinde yer aldığı sert kabuklu meyvelerde %25 olurken, turuncgillerde %6 seviyesindedir. Ayrıca, ürün bazında incelendiğinde ithalatın seyrinde yıldan yıla dalgalanmalar görülebildiği izlenmektedir.

Meyve ve sebze üretiminin yaklaşık %10'u ihraç edilmektedir. Önemli pazarlar Rusya, Irak ve Ukrayna'dır. Lider pazar konumunda olan Rusya, Türkiye'nin meyve sebze ihracatından miktar bazında %31, değer bazında %35 pay almaktadır. AB ülkeleri de sektör için önemli bir pazar konumundadır. Türkiye'nin meyve ve sebze ihracatı 2020'de yıllık bazda %8 artarak 4,4 milyon ton düzeyinde gerçekleşmiştir.

(1) Meyve ve sebzelerin işlenmemiş gıda içindeki payının hesaplanmasında TÜİK tarafından yayımlanan 2019 yılı bitkisel üretim değerleri ve hayvansal ürün üretim değerleri tablolarından faydalanılmıştır.

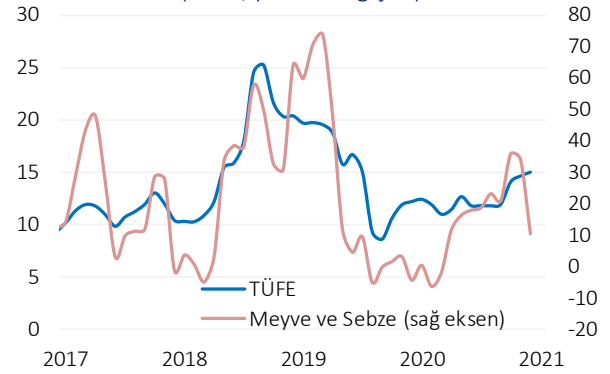
Bu dönemde sebze ihracatı %2,5, meyve ihracatı %11 yükselmiştir. Ocak 2021'de toplam ihracat yıllık bazda %12 artmıştır. Yılın ilk ayında sebze ihracatı %47 yükselirken, meyve ihracatı sınırlı bir artış kaydetmiştir. Bu gelişmede, meyve ihracatının dörtte üçünü oluşturan narenciye ihracatında olumsuz iklim koşullarına bağlı kaydedilen düşüş etkili olmuştur.

Yurt içinde fiyat artışlarını sınırlamak amacıyla dönem dönem meyve ve sebze ihracatına doğrudan veya dolaylı yollarla kısıtlamalar getirilebilmektedir. Örneğin, 2020 yılında salgın sebebiyle artan kolonya talebinin karşılanması amacıyla limon ihracatına geçici süreyle kısıtlama getirilmiştir. 2021 yılında da Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından alınan karar doğrultusunda ihraç edilecek portakallar için %100 analize tabi olacağı açıklanmıştır. Pestisit kalıntısını tespit etmeye yönelik olduğu ifade edilen söz konusu uygulama, yapılan itirazlar üzerine iptal edilmiştir. Bunların yanı sıra ihraç edilen ürünlerin bir kısmı içerdikleri maddelerin sağlığa zararlı oldukları gerekçesiyle ithalatçı ülkeler tarafından da iade edilebilmektedir. Tüm bu gelişmeler, sektörün ihracat gelirlerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Meyve ve sebze fiyatlarındaki değişim gıda ve tüketici enflasyonu üzerinde belirleyici rol oynamaktadır. TÜFE sepetinde %25,9 ile en yüksek ağırlığa sahip olan gıda ve alkolsüz içecekler grubu içinde meyve ve sebzelerin ağırlığı yaklaşık %5'tir.

2020'de yıllık bazda %33,9 ile oldukça yüksek bir oranda artış kaydeden meyve ve sebze fiyatları, 12 aylık ortalamalara göre de %13,7 yükselmiştir. Ocak 2021 itibarıyla TÜFE'deki yıllık artış %15'e yaklaşırken, bu dönemde taze meyve ve sebze fiyatlarındaki artış %10,2 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Meyve ve Sebze Fiyatları
(TÜFE, yıllık % değişim)

Sektörün mazot, gübre, yem, ilaç gibi temel girdilerde ithalata bağımlılığının yüksek olması sebebiyle 2020 yılında Türk lirasında gözlenen değer kaybı, meyve ve sebze fiyatlarındaki yüksek oranlı artışın temel sebebi olarak öne çıkmıştır. Türk lirasındaki değer kaybının yanı sıra pandeminin etkisiyle tedarik zincirindeki sorunlara bağlı olarak tarımsal emtia fiyatlarında küresel ölçekte kaydedilen yükseliş ve iklim koşullarının üretim üzerindeki olumsuz etkileri de 2020 yılında enflasyonist baskıları güçlendirmiştir.

Tarımsal Girdi Fiyatları
(yıllık % değişim)

Girdi Fiyatları - Seçilmiş Alt Endeksler
(yıllık % değişim)

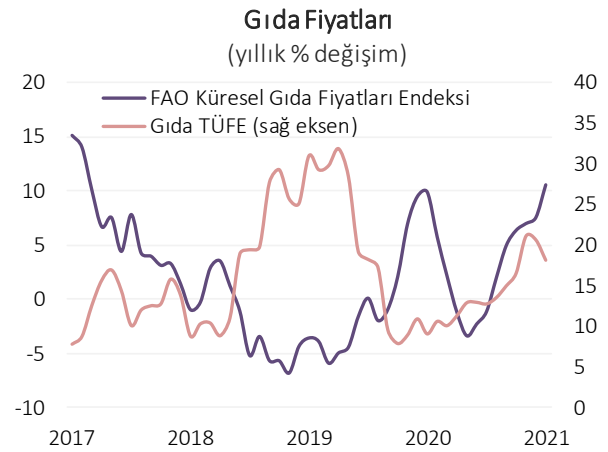
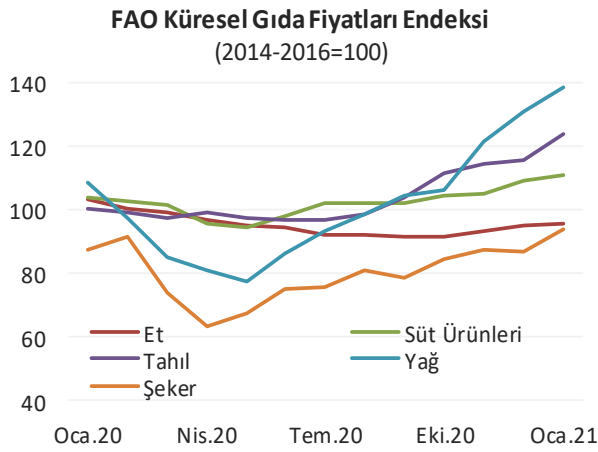

Kaynak: Datastream, TÜİK

Tarım Ürünleri Üretici Fiyat Endeksi (Tarım-ÜFE) 2020'de bir önceki yıla göre %21 yükselirken; meyve ve sebzelerin de içinde yer aldığı bitkisel ürünler alt sektöründe ÜFE artışı %25 ile daha yüksek bir seviyede gerçekleşmiştir. Yurt içinde gübre ve hayvansal yem fiyatları, meyve ve sebzeler de dahil olmak üzere, birçok ürünün ekim dönemini içine alan 2020'nin ikinci yarısında hızlı bir artış kaydetmiştir. Dünyada özellikle tahıl üretimindeki yükselişe bağlı olarak gübre talebinde gözlenen artış, yurt içinde üretim maliyetlerine de yansımıştır. Kimyasal gübreler içinde önemli bir yeri olan ve sonbahardaki ekim dönemlerinde sıklıkla kullanılan ürenin tedarikinde yaşanan sorunlar da piyasada fiyat artışına sebep olmuştur.

Tarımsal Girdi Fiyat Endeksi (Tarım-GFE) ise 2020'de yıllık bazda %17,5 artmıştır. Alt endeksler incelendiğinde, yıllık bazda hayvan yemi fiyatlarının %25, gübre fiyatlarının da %20 ile yüksek oranlı artışlar kaydettiği dikkat çekmiştir. Bu dönemde diğer alt endekslerde de yukarı yönlü bir hareket izlenmiştir.

Yurt içinde gıda fiyatlarının eğilimi genel olarak küresel gıda fiyatlarına paralel bir gelişim göstermektedir. Öte yandan, Ağustos 2018'den itibaren Türk lirasında gözlenen değer kaybı, gıda fiyatlarının yurt içindeki seyrinin yukarı yönlü ayrışmasına sebep olmuştur. 2020'nin ikinci yarısında ise pandeminin etkisiyle gıda fiyatları Türkiye'de ve dünyada hızlı bir şekilde artmıştır. 2020'de bir önceki yıla göre %7,5 artan küresel gıda fiyatları, 2021 yılına da yükselişe başlamıştır.

Döviz kurlarında son dönemde görülen gevşemeye karşılık talep artışı, girdi tedarikinde yaşanan sorunlar ve küresel emtia fiyatlarındaki artış trendinin maliyetler üzerindeki yukarı yönlü riskleri canlı tutması beklenmektedir. 2021 Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı'nda, tarımsal girdilerden mazot, gübre ve hayvancılık desteklerinin azaltılacağı belirtilmiştir. Şubat ayında ise küresel emtia fiyatlarındaki yükseliş çerçevesinde yurt içinde sağlanan gübre desteklerinin %100 oranında artırıldığı açıklanmıştır. Öte yandan 2017 yılından bu yana desteklerin yatay seyrettiği göz önüne alındığında, gübre desteğinde yapılan son artışın maliyet artışlarını karşılamada yetersiz kalacağı yönünde değerlendirmeler gündeme gelmektedir. Bu durum, özellikle meyve ve sebze üretiminde temel girdilerden biri olan ve son dönemde yüksek oranda fiyat artışları yaşanan gübre maliyetlerindeki artışın etkilerinin üretici tarafında daha yoğun bir şekilde hissedileceğini işaret etmektedir.

TCMB tarafından yayımlanan 2021 yılının ilk Enflasyon Raporu'nda işlenmemiş gıda fiyatlarının enflasyonist etkisinin son dönemde tarihsel ortalamasının üzerinde seyrettiği belirtilmiş; ayrıca işlenmemiş gıdaların TÜFE'ye katkısının kur etkisi hariç tutulduğunda dahi yüksek olduğuna dikkat

çekilmiştir. Raporda, kur etkisinden arındırılmış verilere göre işlenmemiş gıda fiyatlarının enflasyona 2020'de 2,1 puan katkıda bulunduğu ifade edilmiştir. Salgın ve iklim koşulları gibi faktörler bir yana, yurt içinde meyve ve sebze üretimi başta olmak üzere işlenmemiş gıdaların genelinde fiyatların yüksek ve dalgalı seyretmesi, üretimin yapısıyla yakından ilişkilidir.

Meyve ve sebze üretiminde sürdürülebilirliğe zarar veren ve kaynakların verimsiz bir şekilde kullanılmasına sebep olan bir dizi yapısal sorundan bahsetmek mümkündür. Bu sorunların temelinde plansız üretim yer almaktadır. Üreticilerin kârlılık beklentisi, bir sonraki sezona ilişkin üretim kararları üzerinde etkili olmaktadır. Üretim fazlası oluşan ürünlerin gelecek sezon ekimi genel olarak düşerken, fiyat artışlarının yaşandığı ürünlere yönelim artmaktadır. Arz-talep dengesinde ürün grupları bazında yıldan yıla yaşanan dalgalanmalar fiyatların da benzer şekilde dalgalanmasına sebep olmaktadır.

Arz açığının oluşması halinde ilgili ürün grubunda ithalat artarken, arz fazlasının olması durumunda ise ürünler depolarda saklanmaktadır. Depolarda bekletilen ürünler kimi zaman bozulma tehlikesiyle karşı karşıya kalırken; kimi zaman da üretici ve/veya tüccarların stokçuluk yaparak fiyat oluşumuna müdahale ettiği yönünde eleştirilere neden olmaktadır. Sözleşmeli tarım uygulamaları üretim ve fiyatlardaki dalgalanmaları azaltmakla birlikte, sektör ölçeğinde etkisi sınırlı kalmaktadır.

Gıda fiyatlarını düşük tutmak amacıyla son yıllarda sıklıkla başvurulan politikalardan biri olan ithalata yönelim, çiftçilerin söz konusu ürünlerde üretimi kısmasına sebep olmaktadır. Bu durum bir yandan arzın azalmasına neden olurken diğer yandan fiyatlar üzerinde yukarı yönlü baskı oluşturmaktadır. Dolayısıyla ithalatı artırmaya yönelik politikalar gıda enflasyonunu düşürmede kalıcı etkiler yaratmadığı gibi, piyasa dengesini bozarak mevcut sorunların daha da büyümesine yol açmaktadır. Ayrıca, ithal ürünler yoluyla fiyatlar üzerinde yaratılan aşağı yönlü baskı üreticilerin gelir kaybına uğramasına neden olmaktadır. Bu durum, sektörün genelini oluşturan küçük ölçekli üretici kesiminin (çiftçilerin) halihazırda düşük olan kâr marjının daha da daralmasına ve uzun vadede ilgili tarım ürününün ekiminden vazgeçmesine yol açmaktadır.

Meyve ve sebze ticaretinde geleneksel tedarik zinciri; üretici, aracı (komisyoncu), tüccar, toptancı halleri ile pazar ve marketlerden oluşmaktadır. Maliyet artışlarının önemli bir kısmını üretim aşamasında üstlenen üreticiler, tedarik zincirinin uzunluğu paralelinde bu süreçte sağlanan katma değerden zincirin diğer halkalarına göre daha düşük oranda faydalanmaktadır. 2010 yılında Resmi Gazete'de yayımlanan, 2012 yılında uygulamaya konulan ve bugüne kadar çeşitli değişikliklere uğrayan Hal Yasası² ile tedarik zincirinin aşamaları yeniden düzenlenmiştir. Bu kapsamda, uygulamaya konu olan ürünlerin öncelikli olarak hallerde getirilmesi, hallerin bir kısmının kapatılarak toplama merkezine dönüştürülmesi, araçların devreden çıkarılması vb. uygulamalar yürürlüğe konmuştur. Bunlara ek olarak ürünlerin sınıflaması, paketleme standartlarının oluşturulması, laboratuvar analizleri, soğuk zincir yatırımları gündeme gelmiştir. Öte yandan, Hal Yasası kapsamında yapılan düzenlemeler de meyve ve sebze ticaretinde yaşanan sorunlara beklendiği ölçüde çözüm olamamıştır.

Sektörde yaşanan sorunlardan bir diğeri düşük verimliliktir. Dünyanın 17. büyük ekilebilir alana sahip ülkesi olan Türkiye, coğrafi açıdan önemli bir biyolojik çeşitliliğe sahiptir. Bununla birlikte, ülkemizde çiftçi başına düşen arazi varlığı 70 dekar olarak ölçülürken, bu rakam AB'de 166, ABD'de ise 1.784 dekadır. Türkiye'deki hektar başına arazi verimliliği ise 155 USD ile AB ortalamasının onda biri kadardır. Verimlilik açısından öncelikle müdahale edilmesi gereken alanlardan biri su kaynaklarının diğeri ise modern teknolojilerin etkin kullanımınıdır.

Türkiye tüketilen suyun %77'si tarımsal sulamada kullanılmaktadır. Yurt içinde yaygın olarak kullanılan salma sulama yöntemi kaynakların verimsiz kullanımına sebep olduğundan modern tarım

(2) Sebze ve Meyveler ile Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun

uygulamalarında tercih edilmemektedir. Sulamaya ek olarak, ekimden hasada üretimin tüm aşamalarında, özellikle de küçük ölçekli işletmelerde teknoloji kullanımının oldukça düşük olduğu görülmektedir.

İklim değişikliklerinin üretime yansıyan olumsuz etkileri ve pandemiyle birlikte gündeme gelen arz güvenliği konuları da dikkate alındığında, meyve ve sebze sektöründe sürdürülebilir üretime yönelik yatırımların önemi artmaktadır. Sürdürülebilir bir yapının oluşturulabilmesi için Ar-ge yatırımlarının artırılmasından çiftçinin bilgilendirilmesine, depoculuk faaliyetlerinin iyileştirilmesinden tedarik zincirlerinin yeniden düzenlenmesine kadar birçok alanda yatırım ihtiyacı bulunmaktadır. Bu kapsamda, sulama öncelikli yatırım alanlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Damlama ve basınçlı sulama yöntemlerine geçilmesi halinde mevcut kapasite altında %50 oranında tasarruf sağlanabileceği ifade edilmektedir. Öne çıkan bir diğer alan olan yeni nesil teknolojiler ve dijital tarım uygulamalarına yapılacak yatırımlar ise sektörde verimliliğin artırılmasının yanı sıra doğal kaynakların korunmasına ve geliştirilmesine de katkıda bulunacaktır.

İktisadi Araştırmalar Bölümü

İzlem Erdem

Başekonomist

izlem.erdem@isbank.com.tr

Alper Gürler

Birim Müdürü

alper.gurler@isbank.com.tr

Hatice Erkiletlioğlu

Müdür Yardımcısı

hatice.erkiletlioglu@isbank.com.tr

Aslı Şat Sezgin

Uzman

asli.sat@isbank.com.tr

YASAL UYARI

Bu rapor Bankamız uzmanları tarafından güvenilir olduğuna inanılan kamuya açık kaynaklardan elde edilen bilgiler kullanılmak suretiyle, sadece bilgilendirme amacıyla hazırlanmıştır ve hiçbir şekilde finansal enstrümanların alım veya satımı konusunda tavsiye veya finansal danışmanlık hizmeti sağlanması olarak yorumlanmamalıdır. Bu raporda yer verilen görüş ve değerlendirmeler, hiçbir şekilde Türkiye İş Bankası A.Ş.'nin kurumsal yaklaşımını yansıtmamakta olup, raporu kaleme alan uzmanların kişisel görüş ve değerlendirmeleridir. Türkiye İş Bankası A.Ş. bu raporda yer alan bilgi, görüş ve değerlendirmelerin doğru, değişmez ve eksiksiz olması konusunda herhangi bir şekilde garanti vermemektedir. Türkiye İş Bankası A.Ş. bu raporda yer alan bilgilerde herhangi bir bildirimde bulunmaksızın değişiklik yapma hakkına sahiptir. Bu rapor ve içindeki bilgilerin kullanılması nedeniyle doğrudan veya dolaylı olarak oluşacak zararlardan Türkiye İş Bankası A.Ş. hiçbir şekilde sorumluluk kabul etmemektedir.

İşbu rapor üzerinde Bankamızın telif hakkı olup, Bankamızın yazılı izni alınmaksızın herhangi bir kişi tarafından, herhangi bir amaçla, kısmen veya tamamen çoğaltılamaz, dağıtılamaz veya yayımlanamaz. Tüm haklarımız saklıdır.